

ESTETINĖS ANTANO MACEINOS PAŽIŪROS

ANOTACIJA

Straipsnyje žymiausio lietuvių filosofo Antano Jasmanto-Maceinos meno samprata aiškinama ontiniu religinės būties kaip estetinio patyrimo pagrindu.

PAGRINDINIAI ŽODŽIAI: egzistencializmas, būtis, poezija, kalba, filosofija, tikėjimas.

ABSTRACT

The article explains the conception of art of the most distinguished Lithuanian philosopher Antanas Jasmantas-Maceina in the light of ontic religious Being as the basis for an aesthetic experience.

KEY WORDS: existentialism, Being, poetry, language, philosophy, faith.

Estetinių pažiūrų genėzė

Poetiniam A. Jasmanto mąstymui rimtą įtaką yra padariusi A. Maceinos (A. Jasmanto) religinė būties filosofija. Būtiškojo mąstymo problematika jam tapo labai svarbi brandžiuoju filosofinės kūrybos laikotarpiu, prasidėjusiu 1941 metais, kuomet VDU Filosofijos fakultete Maceina pradėjo dėstyti Filosofijos įvadą – dėjusį pagrindus jo „Filosofijos kilmei ir prasmei“ (1978), „kuria neabejotinai galima pavadinti jo *opus magnum*“ [24. P. 16] – ir taip pat R. M. Rilkės poezijos interpretacijos kursą – pasak filosofo, rimtą paruošą jo religijos filosofijos studijų trilogijai: „Didžiajam inkvizitoriui“ (1946), „Jobo dramai“ (1950) ir „Niekšybės paslapčiai“ (1964). Šiuo požiūriu taip pat labai svarbi originali mąstytojo religijos filosofijos samprata, išskleista „Religijos filosofijoje“ (1976). (Deja, pasirodė tik pirmoji dalis: „Religijos esmė – religijos Dievas“).

Visus šiuos veikalus vienija ir grindžia būties kategorija, kuri, pasak Maceinos, yra svarbiausias filosofijos aspektas: „Būties atskleidimas yra galutinė filosofavimo prasmė“ [14. P. 276].

Neabejotiną impulsą Maceinos filosofinėms aspiracijoms yra davusi M. Heideggerio būties ontologija, būties, besiskleidžiančios tik per žmogų, analizė. Mūsų mąstytoją vis stipriau traukė G. W. Leibnizo klausimas, kurį nuolat kartojo Heideggeris: „Kodėl yra šis tas, o ne

verčiau niekis?“ Ir Maceina teiravosi: „Iš tikro, kodėl yra pasaulis, jeigu jo galėtų ir nebūti? Kas laiko jį buvime, kad jis nenuslenka į nebūtį? Kas išgelbsti jį iš galimybės nebūti?“ [13. P. 447].

Atsakymo į šį svarbiausią savo filosofijos klausimą mąstytojas ieškojo egzistencijos ir transcendencijos sąlyčio riboje: „Dievas taip santykiauja su žmogumi, kaip būtis su būtybe. Tai reiškia: Dievas yra žmogaus buvimo pagrindas, o žmogus Dievo atžvilgiu yra pagrįstasis buvimas“ [21. P. 34]. Ir religiją suprasdamas kaip Dievo bei žmogaus ryšį, Maceina įsitikinęs, kad tik religinis, o ne metafizinis Dievas yra prieinamas žmogaus suvokimui: „Dievas yra prieinamas mūsų suvokimui tiktai kaip būtis, grindžianti būtybės buvimą. Atsietas nuo grindimo, jis išnyksta iš mūsų akiračio“ [21. P. 36].

Kaip mąstytoją, apdovanotą „stipriu intuityviniu pažinimu“ [3. P. 358], Maceiną domino ne fenomeno esmė, o buvimas – ne kas yra, o kodėl yra. Todėl jam buvo svetima aristotelizmo-neotomizmo filosofija, kuri laikosi juslinio pasaulio esmės pažinimo ir artėjimą prie Dievo grindžia loginiu pasaulio pažinimu. Savo „Biografinėje nuotrupoje pokalbiui su jaunaisiais“ filosofas rašo, kad būtent esmės klausimas ir nutolina jį „nuo aristotelizmo-tomizmo, šių esmingai „esmės“ filosofijų, kartu tačiau ir nuo platonizmo, kuris, įsisteigęs idėjų karaliją anapus, nuesmino pasaulį, daiktų esmes perkeldamas užu jų“ [13. P. 447].

Būtiškai suprastas žmogaus ir Dievo santykis remiasi Aurelijaus Augustino mokymu, kuris vertais pažinimo laiko du dalykus: savo sielą ir Dievą. Maceinai ypač artima viena Šv. Augustino teorijos kategorija – introspekcionizmas (mąstymo centre – savęs suvokimas, o ne išorinė būtis). Šiaip jau ši filosofinė kategorija tarsi lieka nuošalyje nuo pagrindinės filosofijos vystymosi krypties. Vis dėlto introspekcionizmą įvairiais aspektais yra sklaidę B. Pascalis, S. Kierkegardas, A. Bergsonas, Heideggeris, E. Husserlis – mąstytojai, kurie rimtai domino Maceiną, nes taip pat ieškojo atsakymo į minėtą Leibnizo klausimą. Maceina rašė: „Filosofija, kuriai šis klausimas nėra jos vidurkis, manęs nepaliečia, kadangi ji manęs nė neliečia“ [13. P. 447].

Maceinos filosofijoje ypač ryški iš Augustino perimta mintis, kad žmogus pažįsta ne vien protu. Pirmiausia širdimi, mylėdamas ir tikėdamas. Ši nuostata tampa ypač svarbi apmąstant žmogaus santykį su Dievu Jasmanto poezijoje.

Nors išėivijoje mąstytojas visą savo dėmesį skyrė religijos filosofijos klausimams, tačiau bet koks jų sprendimas be būties klausimo refleksijos jam buvo neįmanomas – taip jo darbuose „religinės prielaidos tolydžio išstumiamos ontologinių klausimų, susietų su Heideggerio išsakytu skirtumu tarp būtybių ir Būties“ [4. P. 79].

Maceina, remdamasis Heideggerio įžvalgomis, siekia rasti ontologinį Dievo buvimo įrodymą. Šių filosofinių aspiracijų atspindžiai Jasmanto poezijoje įsikūnija įtampa tarp dviejų poetinių asmens kategorijų: tarp „aš“ ir „tu“ – tarp lėmėjo ir vykdytojo – dažnai paradoksaliai nelygiaverčių partnerių.

Tu, rūpestingas Panaktini,

Tu, mano sodų sarge!

<...>

Atrasi tarp žolių

Iškritusį mane

Beplunksniu paukšteliu.

<...>

Jis žnaibys ir įleis nagus

Tau ligi kraujo.

„Panaktinis“¹

Savo filosofijoje Maceina prieina prie minties, kad tai, jog mes esame, yra svarbiausias Dievo buvimo įrodymas, o žmogaus, kaip kūrinio, suvokimas yra kelias transcendencijon. „Tik atsakius, kodėl šis tas yra ir būna, atsiveria mūsų būvio sankloda“ [13. P. 447].

Religijos filosofijoje transcendentistiškai išsprendęs pirmąją šios lygties dalį, Maceina gali plačiai sklaidyti antrąją, plėtodamas teistinį (kriščiūniską) egzistencializmą (šioje srityje mąstytojui turėjo įtakos vokiškai rašę egzistencialistai teistai R. Guardini ir J. Lotz).

Maceina, rašydamas teistinio egzistencializmo studiją „Jobo drama“, atskaitos tašku pasirenka mąstymą, kad žmogus savam buvimui neturi pagrindo ir todėl savo ontologinėje sąrangoje privalo pajusti Dievo buvimą bei jam apsispręsti; net ir norėdamas, savo būtimi pabėgti nuo Dievo žmogus negali – gali tik nuo jo atitolti valia. Šita introspekcinė valios ir būties įtampa persilieja ir į Jasmanto poeziją, sukurdamą skaudžių poetinių refleksijų tinklą.

Pasak T. Sodeikos, Maceina filosofuoja kaip poetas, ir neaišku, kas tiksliau jį išreiškia – filosofas ar poetas. Apmąstydamas egzistenciją, mūsų filosofas pasirenka interpretacijos metodą, kuris tiesos „neužbaigia“ – šį klausimą palieka atvirą.

Traktuodamas egzistenciją teistiškai, Maceina prieina išvadą, kad „egzistencija yra klausimas, atvertas transcendencijos akivaizdoje“ [15. P. 424]. Egzistencializmo atgrąžą į žmogų ir susirūpinimą juo filosofas laiko pastangomis žmogų išvaduoti: „Egzistencializmo pagrindinė nuotaika yra išganymo nuotaika. Ir tai kaip tik yra tasai punktas, kuriame egzistencializmas susitinka su kriščiūnybe“ [11. P. 189]. Tačiau apskritai mąstytojo situacija yra problematiška, ir dėl to Maceina nusiskundžia: „Sunku tačiau tiems, kurie tiki ir filosofuoja“ [10. P. 132]. Tačiau netikėjimas, filosofo įžvalga, niekadus neleidžia minčiai eiti iki galo. Tad esmingasis žmogaus mąstymas yra egzistencialistinis – būtiškasis mąstymas, pasiekęs savo aukštumą teistiniame egzistencializme – būtent pastangoje žmogaus egzistencijos analize atskleisti Dievą.

Apskritai savo pasaulėjauta bei pasaulėžiūra

Maceina labai vientisas – savitai interpretuodamas Heideggerio sklaidomą būtiškumą ir būtį, jos esmės jis ieško filosofijoje, religijoje, mene ir ypač poezijoje. Į visas šias žmogaus veiklos apraškas mąstytojas žvelgia filosofijos aspektu, laikydamasis požiūrio, kad filosofijai svarbu ne klausti ar mokyti, bet „klausimą peršnekėti“ – tai yra interpretuoti. Ir Maceinos, kaip ir Heideggerio, estetinės pažiūros susijusios su jų ontologijos konceptu, kurio pagrindas – esančios būties tiesa.

Maceinai, kaip ir jo mokytojui Heideggeriui, priimtina F. Schleiermacherio ir Dilthey'aus hermeneutinio aiškinimo teorija, galinti atskleisti kūrinyje slypinčią „būties prasmę“.

Rimtą įtaką ieškant poezijos esmės Maceinai yra padariusi Rilės poezija bei įspūdingos jos interpretacijos, atliktos Heideggerio. Šiam vokiečių mąstytojui „svarbiausias supratimo objektas yra giliai archajiškieji prasminiai kalbos sluoksniai, kuriuos aiškinantis tyrinėtojai skleidžiasi gyvenimo, pasaulio ir objektyvios būties struktūros“ [1. P. 248]. (Reikėtų pastebėti, kad Rilės ir Heideggerio įtakos Maceinai tema reikalaujama atskiro tyrinėjimo.)

Šias „būties struktūras, abiejų mąstytojų nuomone, tobuliausiai gali atskleisti poezija, todėl ji yra aukščiausia meno rūšis. Heideggeriui poezija gali tobuliausiai atskleisti ryšį tarp žodžio ir daikto, Jasmantai – tarp žodžio ir transcendencijos, kuomet ji atsigręžia į egzistenciją.

Heideggerio meno filosofijoje būtis skleidžiasi kryptingame kalbėjime, kuris pats „yra poezija: sakmė apie pasaulį ir žemę, sakmė apie jų ginčo areną ir apie dievų buvimo vietą – jų artį ir toli. Poezija yra esamybės atvirumo sakmė“ [6. P. 248].

Maceina savo meno filosofijoje, išsklaidytoje daugelyje straipsnių periodikoje, laikosi požiūrio, kad „kritikas iš esmės meno filosofas“ [7. P. 279], tad, mąstytojo įsitikinimu, poetinėje būtyje susitinka žmogiškos gėlmės ir dieviškoji būtis. „Poezijoje būtis prabyla savo dieviškuoju pagrindu. <...> Pati poetinė būtis yra dieviškumo skelbėja. Pats kūrinys yra anos tikrovės išraiška“ [16. P. 449].

Čia cituotame straipsnyje „Laiškai rašytojams.

Apie poeto būtį ir kūtybę“ Maceina praktiškai išdėsto ontologizuotos meno filosofijos pagrindus, kurie vėlgia atremti į krikščionišką doktriną.

Filosofo nuomone, poezijos kūrinys – tai susimąstymas ties rojais vartais, kurių raktas slypi poetinės būties gėlmėse. Tik poezija gali pakelti žmogų į naujos būties lygmenį – jos paliestas žmogus ima naujai būti. O poetas yra žmogaus šauklys. „Ir kaip tik todėl jis šaukia žmogų, kad gieda Dievą“ [16. P. 445]. Poeto funkcija žemėje – ta pati kaip Mesijo – Viešpatys jį pasiuntęs vaduoti žmogų.

Mąstytojo požiūriu, pavojinga suontologinti poeziją, nes „ji aukštesnę būtį reiškia, bet pati šia aukštesniąja būtimi nėra“ [16. P. 452]. Poezija – tik „aukštesnės tikrovės ženklas“ [16. P. 453], o religija – ne prasmuo, bet tikrovė.

Maceinos meninės pažiūros priklausau vienai žymiausių šiuolaikinių iracionalistinių meno filosofijos teorijų – egzistencialistinei meno filosofijai. „Egzistencialistų požiūriu, meninė kūryba, estetiškas patyrimas yra vienas iš būdų žmogui siekti autentiškos būties“ [9. P. 14]. Būtent tiesa, įsikūnijusi kūrinyje, suteikia jam spindesio – grožio. Egzistencialistų plėtojamose meno kūrinių vertės teorijose dominuoja ne grožio kategorija, o būties tiesos konceptas. Todėl jų pažiūros netelpa tradicinės estetikos, kuri „orientuojasi į juslinį estetiškumą ir grožio vertės“ [1. P. 273] pažinimą, rėmuose – jos gravituoja į meno filosofiją, kuri „orientuojasi į tiesos pažinimą“ [1. P. 273].

Ontologiniu Maceinos įsitikinimu, filosofinių bei poetinių mąstymą sieja bendras objektas: „Filosofija ir poezija ne tik iš bendro šaltinio (kalbos) kyla, bet nešasi ir bendrą turinį, kuriuo yra žmogiškasis būties suvokimas ir pergyvenimas“ [20. P. 38].

Savoje meno filosofijoje Maceina didžiulę reikšmę teikia poetinio kūrinio formai, nes ji, bylodama kaip ženklas, veikia mūsų pojūčius. Maceinai, kaip ir literatūros tyrinėtojams, forma yra imanentiška kūrinio turinio dalis. Mąstytojas dažnai remiasi F. Nietzsche's įžvalga, kad kiekvieno kūrinio forma yra strėlė į kitą upės krantą. „Tasai pradas, kurį forma ženklina, į kuri

ji nurodo, ir yra veikalo turinys” [20. P. 38].

Kad egzistencialistinės pasaulėjautos mąstytojams filosofija ir literatūra yra žodžio bei minties seserys, buvojančios juose drauge, įrodo Europos ir lietuvių literatūros kontekstai: H. Hesse, F. Kafka, A. Camus, Ž. P. Sartre'as, Kierkegaardas, Heideggeris, V. Mačernis, Jasmantas-Maceina.

Šių menininkų patirtis ir kūryba įtikina, jog literatūra apie svarbiausius žmogiškosios būties ir prasmės klausimus gali pasakyti daugiau negu filosofija, nes meninė kalba generuoja daugiau žmogiškųjų galių – ne tik mąstymą ir išvalgą – kaip filosofiją, – bet ir emociją, intuityją bei estetinę nuojautą (tiesa, tokios komunikacijos kokybė tampa ypač priklausoma nuo adresato pasirengimo priimti taip koduojamą informaciją).

Mąstytojui tampant menininku ir nuo sąvokinės kalbos persiorientuojant prie meninės, atsiranda subtiliausių papildomų teksto prasmės niuansų, ir ta prasmė, ta būties tiesa, kuri neišsakoma natūralia kalba, tampa svarbiausia meno kūrinyje. Šiems mąstytojams visiškai tiesai išsakyti prireikia kalbos, kuri, J. Lotmano terminologija, jau turi antrinio modelio savybių.

„Biografinėje nuotrupoje” kalbėdamas apie savyje gimstantį poetą, Maceina sakosi: „Kaip tik tuo pačiu metu, kai pradėjau truputį savarankiškiau filosofuoti, atbudo manyje ir troškulys vėl rašyti eilėraštį” [12. P. 393]. Tai buvo 1942 – 1943 metais, kuomet poetas parašė geriausius „Gruodo” eilėraščius. Mąstytojas išsitaria, kad, įžengdamas į filosofijos kelią, literatūrą padaręs mėgėjišku dalyku. Ir tuoj pat patikslina: „Mėgėjišku? Literatūros mokslą (kritiką, istoriją) iš tikro taip; literatūros meną – ne” [12. P. 393].

Remdamasis jau minėtais Maceinos straipsniais – „Asketų sukilimas, arba meno kivrėdas su dorove”, „Laiškai rašytojams”, „Filosofija ir poezija”, „Patriotų sukilimas, arba Poezijos kivrėdas su tautybe” bei „Literatūros kritikos prasmė”, – galime pastebėti, kad mąstytojo pasikuklinta. Iš tikrųjų jo kritikos straipsniai turi rimtą filosofinį ir kultūrologinį pagrindą, tad, mąstytojo nuomone, tik giliausi būties išgyvenimai gali pavirsti poetiniais. Būtent

šis autentiškas būties išgyvenimas ir kuria eilėraščio gelmę, daro poetus individualybėmis, o jų kūrinius – ne emblemomis, bet meno vertybėmis. „Poeto uždavinys tačiau yra ne prisegti būčiai prasmę tarsi etikete, bet būti prabildinti” [19. P. 131].

Ontologizuotas Maceinos požiūris į religiją, suvokiant ją kaip betarpišką santykį tarp būties ir būtybės, teologiškai leidžia šį santykį traktuoti kaip ryšį tarp dviejų personų. Remdamasis tokia religijos samprata, mąstytojas 1955 metais teigė, kad personalinio Dievo lietuvių poezijoje nėra, vadinasi, „mes neturime religinės poezijos” [19. P. 137]. Mąstytojo nuomone, lietuvis asmeninio Dievo savo pašmone dar nepasiekęs – savo pašmone jis dar garbina sudievinimą ir gimdančią žemę. Dievas „mums dar nėra virtęs problema, nes lietuvis dar nestovi prieš Dievą kaip Aš prieš Tu, todėl ir neįstengia Jo pergyventi individualiu būdu” [19. P. 137].

Tiesa, toks mąstytojo požiūris, net žvelgiant į jį istoriškai, lietuvių literatūrologinės minties istorijoje yra gana kontroversiškas. (Lietuvių poezijos istorijoje nuo K. Donelaičio laikų aiškiai juntama pagoniškos pasaulėjautos tradicija, tačiau XX amžiuje, ypač prieš Antrąjį pasaulinį karą, atsiranda ženklų, rodančių šios tradicijos peraugimą ir prieštaravimą jai, – ši tendencija ir leidžia prof. R. Šilbajoriui retoriškai polemizuoti su Maceina: „O Brazdžionio „Atleisk man, Viešpatie”, Aisčio „Katarsis”, Maironio „Apsaugok, Aukščiausias”, Andriekaus, Šlaito, Sadūnaitės „Laiškai Dievui” – vien tik „sudievinatos ir gimdančios žemės” garbinimas? Apie ką gi kalba tas Jasmantas-Maceina?” (R. Šilbajorio rankraštinės pastabos autorės archyve, 1994). Šiaip ar taip ši poezijos ir filosofijos problema būtų labai įdomi, tyrinėjant lietuvių mentaliteto istoriją – šiuo atveju ji atspindi mūsų poezijoje.

Maceinos pažiūros į literatūros kritiką taip pat egzistencialistinės, adekvačios jo meninėms ir religinėms-filosofinėms pažiūroms. „Parodyti, kaip tas ar kitas kūrėjas prieina prie būties, kaip ji prabyla jo genijui, kaip jis pats atsako į jo slapto balsą, yra kritikos pareiga” [18. P. 122]. Maceinos nuostatomis, literatūros individualybės yra tik

simbolinės bendrų būties principų išraiškos, ir per simbolinio kūrinio išraišką panerti į būties principų esmę bei iškelti juos skaitytojui būtų tikroji literatūros kritikos prasmė.

Apie save poetas laiškė K. Bradūniui rašė bijąs „imtis muzikaliai aprašinėti saulėtą paviršių, po kuriuo nieko neregėti“ [17].

Filosofijos ir poezijos sintezė

Maceinos krikščioniškojo egzistencializmo ir būtiškai suprastos religijos premisos tampa filosofinėmis Jasmanto eilėraščio premisomis.

Poeto santykis su dvasine tikrove, remiantis Dilthey'aus tipologija, rodytų jį esant subjektyvųjį poeto tipą, kuris „ilgai ieško to vienintelio jam įdomaus įvykio arba reiškinių, kuriuo jis galėtų išreikšti savo kančias ir džiaugsmus, savo širdies konfliktus ir sukretimus“ [26. P. 18]. Jasmantui tas vienintelis jam įdomus įvykis arba reiškinys yra žmogiškoji egzistencija, kurią įbūrina joje besiskleidžianti dieviškoji būtis.

Jasmantas-Maceina stebėtinai pastovus mąstytojas ir poetas, – vien tik šitas esminis – būtis ir jos prasmės – klausimas domino jį ne tik, kaip jau minėta, filosofiniame, bet ir poetiniame kontekste.

Jasmantas išleido du poezijos rinkinius: „Gruodas“ (1965) bei „Ir niekad ne namolei“ (1980). Juos lyginant galima užfiksuoti eilėraščio formos, kompozicinio principo, poetikos pokyčių, bet išlieka esminė juos vienijanti problema – „džiaugsmu ir liūdesiu virpanti įtampa tarp būties ir nebūties“ [2. P. 152]. Tokią įtampą galima įvardyti kaip egzistencinę eilėraščio lyrinio „aš“ situaciją. Ši situacija gimsta drauge su poetiniu diskursu, kuris, pagal struktūrinio konstravimo principą, yra aiškiai paradigminis ir, remiantis K. Nastopkos pasiūlyta lietuvių poezijos tipologija, grindžiama kompoziciniais komunikaciniais kriterijais, priklauso meditacinės lyrikos tipui. Jis „iškelia kalbėjimo prasmę, minties dominantę, aktualizuoja sakymo intonaciją“ [22. P. 19].

Būdingiausias Jasmanto eilėraščio bruožas – monologinė komunikacija tarp „aš“ – adresanto ir „tu“ – adresato. Toji monologinė komunikacija, priklausanti nuo adresato padėties hierarchinėje

būties sanklodoje, ir kuria įspūdingiausius Jasmanto poetinius įvaizdžius, metaforas, palyginimus, kurie savo ištakomis siekia senąją lietuvių žemdirbių kultūrą bei gamtovaizdį.

*Tu mūs būtyj. Vidurnaktis artėja.
Sugrįžo paukščiai nuo lizdų nutolę.
Susiglaudė delnai, pabaigę sėją.
Žiogeliai šaukiasi po žolę.*

*Ir aš kartu išeiti pasikėliau.
Tiktai Tavęs, kodėl Tavęs man nematyti?
Kažkas čia, sako, švyti.*

*Kažkas čia pat prie mano kojų.
Tai aš turbūt savu šešėliu
Tave užstoju.*

„Šešėlio sonetas“

Realių Jasmanto poetikos atramų esama ir iš judėjų kultūros per Šv. Raštą atėjusiuose simboliuose bei motyvuose, tačiau, poeto ištirpinti gimtajame peizaže, lietuviškoje buityje ir godose, jie tampa lietuviško būties išgyvenimo raiškos dalimi.

*Kai mėlyni jau vakarai
Anapus tėviškės kalvelių blėso,
Į mūsų kelią, dulkiną ir vėsu,
Lyg Vakarinė išnirai.,
Tu, juodbruvė Mergaitė Nazareto!
„Juodbruvė mergaitė“*

*Man sakė:
Bus pavasaris, ir iš naujos,
Atbudusios šalies, nuo kvėpiančios pašlaitės,
Ant nusizėmusios asilaitės
Pavargęs Viešpats mūs atjos
Ilgam kelyj dulkėtas ir sukaitęs.*

*Pripyliau
Stiklą dvelkiančios vėsa beržų sulos
Ir lino patalą liepiu taisyti.
„Verbų sakmadienis“*

(Toks naujas būties išgyvenimo pavyzdys, kuriam pradžią davė kita kultūra, mums galėtų būti rūpintojėlis, kurio įvaizdis lietuvių poezijoje

jau yra pasiekęs simbolio gelmės.) Šia prasme Jasmantas, nors kalba apie universaliuosius žmogiškiosios egzistencijos aspektus, labai lietuviškas. Ir teoriniame lygmenyje poezijos tautiškumo esmė poetas išvelgia ne tautiniuose motyvuose, o „pačiame būties pergryvenime, kurio poetas negali išsižadėti, nenustodamas būti kūrėju“ [19. P. 139].

Tas būties realiųjų persiliejimas, jų ištirpimas įvairiose būties dimensijose bei atidus įsiklausymas į šitų dimensijų sąskambius žmogiškoje egzistencijoje ir sudaro išvalgiai T. Venclovos pastebėtą „dramatišką ir drauge intymų būties daugiaplanės hierarchijos pojūtį. Tai Jasmanto „poetinis herbas“, jo braižo ypatybė, skirianti jį bene nuo visų lietuvių rašytojų“ [25. P. 8].

Įspūdinga Jasmanto poezijoje būties – didžiausios nebūties paradigma. Vieni kritikai jo „didžiąją nebūtį“ interpretuoja kaip „juodos prarajos galmybę“ [5. P. 455], kitų nuomone, „nebūties sričiai čia tenka tas gyvenimas, kuriame reiškiiasi „marguojanti minia su grojančių čigonų būdomis, su šokančiom beždžionėmis ir su juokdariais“ [8. P. 161]. treči „didžiąją nebūtį“ dažniausiai suvokia „kaip nuolatinį kō nors praradimą, kaip jokių turiniu neįprasminimą praeinančio laiko“ [2. P. 152]. Leisdamiės į „didžiosios nebūties“ metaforos gelmes, galime jos interpretaciją sieti su krikščioniškos teologijos kenozės sąvoka, sklaidoma Maceinos „Religijos filosofijoje“. Šios sąvokos esmė yra mąstymas, jog Dievas, sunaikindamas save kaip būtį, kuria nebūtį tam, kad joje galėtų kurti naują būtį – nuo menkiausio grumstelio iki žmogaus. Dievas iš meilės žmogui naikina savo absoliutybę net iki kryžiaus mirties. „Kenozė yra būdas, kuriuo Dievas tampa mūsų Tu“ [21. P. 301].

*Bus bus mūsų žemėj vėlei –
Mūsų kryžkelių rūpintojėliai
Vėlei bus pas mus svečiuos.
„Pranašystė“*

Tad kenozės idėja, taip karštai palaikoma Maceinos, leidžia interpretuoti Jasmanto „didžiąją nebūtį“ kaip skausmingą, bet prasmingą

žmogiškąją kenozę – egzistenciją, kurią naikinant kasdien prieinama prie transcendencijos – tikrosios būties. „Nebūtis kiekvienu atveju yra būties riba“ [21. P. 306].

Nebūties kaip egzistencijos apmąstymą Jasmanto lyrikoje maitina praradimo išgyvenimas. Ir tas kenotinis mąstymas bei išgyvenimas dažname eilėraštyje kuria skausmingo laikinumo nuotaiką. Šia prasme labai tiksliai parinktas ir pirmojo rinkinio pavadinimas – „Gruodas“ – metamorfizuota metafora, implikuojanti žmogaus fizinę ir dvasinę būseną, priartėjus jam prie lemtingos nebūties ir būties ribos.

Jasmanto lyrikai aktualus Dievo klausimas, atsiveriantis kaip egzistencinė problema. Labai dažna lyrinio „aš“ situacija – savo vienišumo, egzistencinio šalčio, praradus ryšį su Juo, išgyvenimas. Šis išgyvenimas ir formuoja tai, ką J. Riškutė pavadino nuolatine „A. Jasmanto eilėraščių paradigma: Dievas – šviesa, o aš, žmogus. – tamsoj esu“ [23. P. 5].

Ir poezijoje, kaip filosofijoje. Jasmantas apmąsto Dievą ne metafiziškai, o religiška – tai yra kaip savo kūrėją, ir randa jį tik „dinamiškame ir paradoksaliame santykiyje su pasauliu ir žmogumi“ [25. P. 9]. Buvimas Dievo dalinamoje būtyje – bet ne su Juo, ne Jame, o šalia Jo – ir yra skaudžiausias lyrinio „aš“ išgyvenimas.

Sekant Jasmanto poetinio (ir filosofinio) mąstymo tėkmę, ryškėja, kad tokio desperatiško išgyvenimo priežastis yra pažeistos žmogaus prigimties dvilypumas: bejėgiškumas. Absoliuto ilgesys ir tariamos laisvės iliuzija, maišto troškulys. Aštriausias paradoksalus tokios žmogiškos prigimties susidūrimas su savo Kūrėju eilėraštyje „Panaktinis“ („Kai pasilenkęs imsi jį į sauja, / Būk atsargus: / Jis žinaiys ir įleis nagus / Tau ligi kraujo“), kuris daugumos kritikų vienbalsiai buvo pripažintas pačiu įspūdingiausiu ir meniškiausiu Jasmanto kūriniu.

„Gruodo“ rinkinio pabaigoje pirmą kartą Jasmanto kūryboje suskamba Didžiojo Juokdario ironijos tropas, kuriam, atrodytų, niekadoms neatsiras vietos lyriniame poeto diskurse. Tačiau, matyt, laikui idealo ir realybės sankirtų tiesa iš poeto pareikalauja būtent tokios poetikos. (Vėliau

ironijos semantinis laukas antrajame rinkinyje „Ir niekad ne namolei“ plačiai išsiplėsi.) Ironiškos intonacijos automonologas tarp adresanto „mes“, kurie „čia šiandien dėvim kaukes / Nykštukų, milžinų ir idiotų“, ir Adresato – „Jo“, kuris „be kaukės“, atveria dar vieną žmogaus egzistencijos santykį su transcendencija – nenuoširdų, veidmainišką, savanaudišką santykį („Tik Tu greičiau! Tik užsidėki kaukę <...> Parodyt pokštą mums turi: / Visi juk slėpiniai tau atdari!“; eil. „Kalvarijos kalne“). Tai dažnas pseudokrikščionių egzistavimo būdas; jį J. Grinius, kalbėdamas apie Kalvarijos kalną, pavadino maskaradu. „Ten į Golgotos sceną šalia įmiršusių izraelitų poetas įvesdina minią įvairių krikščionių, kurie, savo gyvenimu atmetę Kristaus auką ant kryžiaus, vaizduojasi, kad ten tebuvęs maskaradas“ [5. P. 460]. Ironija – turbūt vienintelis Jasmanto lyrinio „aš“ komunikacijos būdas su XX amžiaus F. Nietzsche’š šalininkais, šaukiančiais: „Dievas mirė!“

Labai svarbus aspektas Jasmanto poetinėje būtyje yra ir meilės išgyvenimas – jis pasiekęs agapės formą, nes nuolat siejamas su svarbiausiomis žmogiškosios būties apraiškomis: religiniu jausmu, mirtimi ir kančia. Todėl svarbiausioji poeto meilės eilėraščio nuotaika – praradimas, ilgesys ir viltis. Jausmų stichiškumas, iracionalumas ir lemia mažiau disciplinuoatą eilėraščio architektoniką. Jasmanto poetikoje meilė ir mirtis, į vieną sintagmą suvesti antitezės būdu, į kitą – palyginimo, tampa vienas kitą neigiančiais ir sutampančiais būties taškais. „Bet meilė ne mirtis: jinai prie durų / Kantri palūkuruios“ – „Bet meilė kaip mirtis: jinai prie durų / Godi nestoviniuos“ („Giesmių giesmė 1“). Ypač įdomus poetikos principas, kuriantis dramatinę nuotaiką jau minėtame eilėraščių cikle „Giesmių giesmė“. Kai kurių eilėraščių vilties motyvas, pavyzdžiui, „sugrįžki, mylimoji, aš pasitikt einu tavęs“ skaudžiai disonuoja su viso meilės eilėraščių ciklo semantiniu laiko dominante – mirtimi – ir todėl lieka pasmerktas neišsipildymui bei savo potekstės kraupumu byloja apie dūžtančias šios būties iliuzijas.

Apibendrinami turime pastebėti, kad Jasmantas-Maceina savo filosofija ir poezija yra

labai sąžiningas mąstytojas, neapeinantis svarbiausių ir skaudžiausių būties klausimų: prasmės, kančios, meilės, tikėjimo. Interpretuodamas šias ribines žmogaus egzistencijos situacijas ir jų tikslingumą, žmogiškųjų vilčių bei troškimų dužlumą, mąstytojas neadoruoja nevilties, netampa skeptiškas gyvenimo atžvilgiu (kas ypač, žinia, būdinga ateistiniam egzistencializmui ar postmodernizmui), jo credo – „kančia (vadinasi, ir gyvenimas – aut. pastaba) nugalima tik jos iškentimu“) – daro jį ryškų krikščioniškosios (taigi viltingos) pasaulėjautos filosofą ir menininką. Ši pasaulėjauta lemia ir santūrią, subtilią, klasikinę jo eilėraščių estetiką, grindžiamą jausmo ir minties sinteze.

LITERATŪRA

*Jasmantas A. Poezija. Vilnius, 1992.

1. *Andrijauskas A.* Meno filosofija. Vilnius, 1990.
2. *Bradūnas K.* Keli nepriklausomybės amžininkai poetai, in: Lietuvių egzodo literatūra 1945 – 1990. Čikaga, 1992.
3. *Brazaitis B.* Naujas filosofas po St. Šalkauskio, in: Raštai. Čikaga, 1983. T. 4.
4. *Girnius K.* Išeivijos įnašas <...>, in: Lituanistikos instituto 1981 metų suvažiavimo darbai. Čikaga, 1981.
5. *Grinius J.* Veidai ir problemos lietuvių literatūroje. Roma, 1977.
6. *Heideggeris M.* Meno kūrinio prigimtis, in: Grožio kontūrai. Vilnius, 1980.
7. *Jasmantas A.* Asketų sukilimas, arba meno kivirčas su dorove // Literatūros lankai. 1955. Nr. 5.
8. *J. B. Antano Jasmanto poezija*, in: Antanas Jasmantas. Poezija. Vilnius, 1992.
9. *Kuzmickas B.* Dabartinės estetikos bruožai, in: Grožio kontūrai. Vilnius, 1980.
10. *Maceina A.* Aidai. 1968. Nr. 3.
11. *Maceina A.* Egzistencializmas ir krikščionybė // Aidai. 1952. Nr. 4.
12. *Maceina A.* Filosofijos keliu // Aidai. 1978. Nr. 9.
13. *Maceina A.* Filosofijos keliu // Aidai. 1978. Nr. 10.

14. *Maceina A.* Filosofijos kilmė ir prasmė. Roma, 1978.

15. *Maceina A.* Jobo drama, in: Raštai. Vilnius, 1991. T. 1.

16. *Maceina A.* Laiškai rašytojams. Apie poeto būtį ir kūrybą // Aidai. 1950. Nr. 10.

17. *Maceina A.* Laiškas K. Bradūnui // Draugas. 1963.

18. *Maceina A.* Literatūros kritikos prasmė // Aidai. 1951. Nr. 3.

19. *Maceina A.* Patriotų sukilimas, arba Poezijos kivirčas su tautybe, in: Egzodo literatūros atšvaitai. Vilnius, 1989.

20. *Maceina A.* Raštai. Vilnius, 1990. T. 3.

21. *Maceina A.* Religijos filosofija. Vilnius, 1990. D. 1.

22. *Nastopka K.* Lietuvių eilėraščių poetika. Vilnius, 1985.

23. *Riškutė J.* Maldos ir ištarmės // Literatūra ir menas. 1993.

24. *Sverdiolas A.* Antano Maceinos filosofinis kelias, in: Maceina. Raštai. Vilnius, 1991. T. 1.

25. *Venclova T.* Metafizinis poetas, in: Antanas Jasmantas. Poezija. Vilnius, 1992.

26. *Zaborskaitė V.* Literatūros mokslas: idėja ir problemos, in: Poetika ir literatūros estetika. Vilnius, 1989. T. 2.

Marija Baltuškaitė

AESTHETIC VIEWS OF ANTANAS MACEINA

Summary

Maceina's aesthetical views belong to one of the most known modern irrational theories of the art philosophy – to the existentialism art philosophy “as existentialists maintain, creation of art, and aesthetical experience are one of the methods for a human to strive for the authentic existence” [11. P. 14].

The art reasoning of the most known Lithuanian philosopher leans upon the philosophy of religion, which is shown in his published book “The philosophy of religion”. Leaning upon M. Heidegger's existence ontology, a question

about existence Maceina appreciates just religiously: “God is a foundation for the human's existence, and human in the God's respect is the grounded existence” [25. P. 34].

Maceina, the same as M. Heidegger, thinks that poetry can to reveal “the meaning of existence” in the most perfect manner, that's why it's the highest sort of art. As the thinker thinks, the work of poetry – a decision for the eternity problems.

According to Maceina's ontological conviction, philosophy and poetry are merged by general origin – language, but at the same time the “humanistic apprehension of existence and experience” [24. P. 38]. Namely this authentic notion of existence creates the depth of a poem, makes poets to become as individuals, and their works – as values of art, not mere emblems.

According to the thinker, the real artist will always collide with a problem of God. This axiom is the starting point for A. Jasmantas poetical thinking, which exists in the system of Christian values. Apparently, this system of values determines the universal poetical discourse regarding our= existence on the Earth, which is created by metaphoric of soulful landscape's existence and Bible marks.

¹Cituojant iš šaltinio, tekste nurodomas eilėraščių pavadinimas.

Recenzavo habil. dr. Algimantas Radzevičius.